

Az ember és a „mindenség”

GÁSPÁR CSABA
LÁSZLÓ

1956-ban született Budapesten. Filozófus, teológus, a Miskolci Egyetem BTK Filozófiai Intézetének egyetemi docense. Legutóbbi írását 2013. 3. számunkban közzöltük.

Az ember mindenre reagál. — E kijelentés tartalma elsőre örömmel, sőt büszkeséggel tölthetne el bennünket, mert különleges érzékenységünket fogalmazza meg. Csakhogy érzékenynek lenni egyszerűen veszélyes és terhes is lehet. Akinek pedig határtalan az érzékenysége, mert *mindenre* reagál, annak — az általunk ismert és emberemlékezet óta szüntelen tapasztalattal igazolt létezés körülményei közepette — nem egyszerű az élete. „Az ember mindenre reagál” mondat az ember érzékenységét és *kiszolgáltatottságát* fogalmazza meg.

A kijelentés veleje a ‘minden’. A ‘minden’ — rémületes szó; nem jelent se többet, se kevesebbet, mint *mindent*. Ez nem játék a szavakkal, hanem a szó jelentésének komolyan vétele. Hétköznapi beszédünkben szertelen gondtalansággal és ezzel együtt bizonyos gondatlansággal, ebből következően pedig meglehetősen gondatlansággal alkalmazzuk. Ha azonban komolyan, alapjelentése szerint vesszük, és metafizikai értelemben használjuk, akkor rettenetes dolgokkal szembesülünk. Ekkor ‘Az ember mindenre reagál’ kijelentés nem abban a lapos, banális értelemben áll előttünk, hogy az ember sokkal több dolgot észlel, mint a növény vagy az állat.

Az emberen kívüli lények számára az ingerek szempontjából kíméletes létezését biztosít érzéki lelkük szabott kapacitása, azaz biológiai struktúrájuk meghatározottsága, ingerfelfogó képessége, mely szigorúan szelektív, és nem enged érvényesülni olyan stimulust, ami nem életfontosságú az élőlény számára. Az ember esetében az élettanilag fontos ingerek biológiai szelekciója ugyanolyan, mint bármely élőlényénél, de a lélek „harmadik rétege”, a szellemi lélek meghatározatlansága következtében ott már nem érvényesül semmiféle tehermentesítő szűrés. És ezen a meghatározatlan nyitottságon keresztül ingerek áradata ér bennünket: a valóságos és a nem valóságos, a reális és az irreális, a jelenbeni, az elmúlt és a jövőbeni, az elképzelt és a tényleges, a szeretett és a gyűlölt, a megvetett és a vágyott dolgok, létezők végtelenje tart állandó izgalmi állapotban. A fajunkra jellemző észlelés különlegessége, hogy nem csupán a valóságos dolgokra terjed ki — a létre és az összes létezőre —, hanem a nem létezőkre, még a *semmire* is. Észleljük a létezők létét — és nem-létét is.

Az ember nem többre reagál, hanem — *mindenre*. A ‘minden’ nem a ‘nagyon sok’, vagy a ‘végtelenül sok’, hanem — *minden*. A sok, a nagyon sok is — *mennyiség*; a minden — *minőség*.

Ha ezt helyesen értjük, akkor az a szörnyűséges tény tárul fel előttünk, hogy az ember mindenestől és mindig ki van téve a mindenségnek és minden mozzanatának, és minden mozzanata mindenségének, azaz teljességének. A hal a vízből annyit érzékel, amennyi a testi működéséhez szükséges. Az ember egyetlen vízcseppben a természet egészének és a létnek a csodáját észleli. Elég megpillantania egy pókhálón billegő harmatcseppet, és máris a természet érzéki pompáját látja, ugyanakkor a szépség és törekenység drámai tapasztalata emeli fel és sebzi meg, az élet misztériumával szembesül, és a lét végtelen perspektívájába szédül — a minden jelenik meg előtte egyetlen tűnékeny vízcseppben. És kiszakad belőle a mindent magába sűrítő versmondattal fájdalmas kiáltása: „A leghitványabb féreg kimúlása / ugyanaz, mint a napfölkelte.”¹

¹Pilinszky: *Pascal*

De vajon nem kell istennek lennie annak a lénynek, aki a mindenség minden létezőjének észlelődési terepe? Hogyan viselheti el egy lény a mindenség minden rezdülésének állandó és végtelen becsapódását, hacsak nem a mindenséggel megbirkózó Isten? Ráadásul az ember helyzetének elképesztő sajátossága éppen az, hogy nem végtelen isten, hanem — véges lény: *ember*. Hogyan képes ez a véges, törekeny lény helytállni, egyáltalán szilárdan megmaradni a mindenség roppant ingernyomásával szemben? Valóságos csoda minden ember, aki szembenézve képes kiállni a valóság viharát, ami a gondolkodásban tombol, és gondolatok végtelen hullámverésével ostromolja a gondolkodó embert!

Ennek alapján némileg érthető — bár fölöttébb veszélyes, mert meghamisítja az ember léthelyzetét — az az újkori törekvés, hogy re-kesszük ki észlelési terünkől azokat a dolgokat, melyeknek léte bizonytalan, és csak, úgymond, fölöslegesen terhelik észlelési képességünket. A tehermentesítés jegyében tekintsük hát a valóságosság kritériumának a természettudományos módszerrel megragadható anyagi, materiális, illetve részben pszichikai létezőket, melyeket pontosan és világosan le tudunk írni a természettudomány nyelvén, a matematika segítségével. Ami pedig ezen túl „van”, azt hagyjuk meg a szubjektum, az egyén tetszésének, melyet a jelek szerint nem tudunk megrendszabályozni, de legalább ne tartsuk objektívnek, azaz mindenki számára kötelezően valóságosnak.

E türelmetlen és elsietett redukció eredményeként olyan fogalmak fosztattak meg a valóságosság státuszától, mint «isten», «igaz», «jó», «nemes», «bűn» stb. Ami a művészetet illeti, az empirikus mérhetőség módszerének abszolutizálása, eluralkodása és az egyszerűsítési hajlam ott is lényegbevágó következményekkel járt: realitás nélkül maradt a «szép» fogalma, mert az empirikus módszer diktálta kényszer következtében csupán a szubjektív ízlés tetszőlegességét jelöli minden objektív, kötelező normativitás nélkül, mondván: nekem ez a szép, neked az, neki pedig amaz, mindenkinek más és más. És persze mindenkinek egyaránt igaza van az ízlésítéletében, hiszen ahogyan a szép nem lépi át az egyéni érvényesség körét, ugyanúgy az igaz is az,

²„Du musst dein
Leben ändern.”
Tóth Árpád fordítása.
(Kosztolányi fordításában:
„Kezdj újra élni.”)

³A prófétizmus kapcsán
írja Emmanuel Lévinas,
hogy a próféta azáltal
hallja meg igazán és
teljes mélységben a neki
szóló hívást, hogy
engedelmeskedik neki:
„On peut appeler
prophétisme ce
retournement où la
perception de l'ordre
coïncide avec la
signification de cet ordre
faite par celui qui y obéit.
(...) l'appel s'y entend
dans la réponse.”
*Autrement qu'être ou Au-
delà de l'essence.* LGF,
Paris, 1990, 190.

⁴Hogy mi az erkölcsiség,
azt csak az erkölcsi
törvény-parancs
felszólításának
engedelmeskedve tudom
meg, nem pedig egy
előzetes semleges
vizsgálódás keretében,
melynek célja az erkölcs
mibenlétének tudományos
megismerése nyomán
eldönteni, hogy érdemes-e,
megéri-e erkölcsösnek
lenni. Erkölcsöt nem úgy
választ az ember, mint
valami lábbelit, melyet
felpróbál, s ha szorít itt-ott,
másikat keres...

amit valaki annak tart... E lazának mutatkozó és tetszetősnek ható relativizmus mélyén valójában szorongó szűkkeblűség rejlik. Az embert szellemi igazodásra, lelki épülésre kötelező *igaz* és lelki szépülésre parancsoló *szép* helyett — mivel ezek nem verifikálhatók objektív módon, természettudományos pontossággal, matematikai nyelven megfogalmazva — beszéljünk inkább a műalkotás által kiváltott pszichikai hatásról, ami mérhető (pulzus, testhőmérséklet, izgalmi állapot), vagy még inkább a piaci forgalmi értékéről, ezek ugyanis érintetlenül hagyják az ember lényegét, nem készítetik lelki erő kifejtésre, viselkedésének megváltoztatására. Ilyenformán a szépművészet immár megfosztatik eddig legfontosabb kategóriájától, a «szép»-től, és hűján marad annak az erőnek, amit Rilke az *Archaikus Apolló torzó* című versében a szobor mint mű erejének tart, hogy tudniillik nem csupán a néző szemléli a szobrot, hanem a szobor minden porcikája eleven megszólító erővel fordul a nézőhöz, és felszólítja: „Változtasd meg élted”.² Ez a kijelentő mondatba rejtett felszólítás a szobor *saját* hangja, ami akkor is szól, ha történetesen senki nem hallja meg, a mű objektív érvényessége, ami akkor is fennáll, ha valaki nem tartja magára nézve kötelezőnek. A mű kötelezősége nem a néző döntésétől függ, hanem önmagában fennáll, ahogyan a közlekedési szabályok sem a közlekedők szubjektív tetszésére vannak bízva, hanem önmaguktól kötelezőek és érvényesek függetlenül attól, hogy valaki betartja őket vagy sem.

A fenomenológia alaptörvénye szerint a valóság különböző rétegeinek megtapasztalása más és más beállítódásban lehetséges, és nincs olyan egyetemes észlelési mód, amely a valóság minden tartományára és megnyilvánulására kiterjed és egyetemlegesen dönthet a különböző módon nyert ismeretek igazságértékéről. Egyszerűen fogalmazva: a beszéd értelmességét nem lehet műszerekkel mérni, az esztétikai szép nem írható le matematikai egyenletek formájában, Isten valóságos létének kérdésében nem a csillagászat az illetékes stb. Különösen érzékeny figyelmet és engedelmes beállítódást igényel annak a valóság rétegnek a megtapasztalása, amelyhez az esztétikum is tartozik. Rilke „archaikus torzó”-jának szava ugyan folyamatosan szól, de csak az hallja meg, aki válaszol rá, mert „a hívás a válaszban hallatszik”.³ Ez nem azt jelenti, hogy a hívás és a válasz egy, hanem azt, hogy az emberi tapasztalatban nem különböztethető meg világos tárgyi elkülönítéssel és időbeli szétválasztással.⁴ Ezekben a sajátos valóság tartományokban (erkölcs, esztétikum, vallás stb.) mutatkozik meg, hogy az ember már eleve benne van a valóság szellemi és nem csupán empirikus rétegében, nem pedig egy semleges tudományos vizsgálódás eredményeképpen választja, hogy belépjen-e vagy sem. A szellemi dimenziókat azonban csak akkor észleli igazán, ha tudatosan engedelmeskedik felhajtóerejüknek. Akkor is benne van az erkölcs, az esztétikum és a vallás közegeiben — azaz etikai, vallási és esztétikai lény —, ha ügyet sem vet rájuk, vagy rosszul kezeli őket, csak éppen ekkor mintegy fölöslegesen van bennük: nem gyarapodik

általuk, mert létének ezek a tartományai homályban rejtőzve nem világolnak számára, és egzisztenciájának ezen dimenziókra vonatkozó képességei terméketlenül maradnak, életét nem gazdagítják — igaz, sebet sem ejtenek rajta.

A lapos pragmatizmus sivatagos világában van „hatás”, de nincs szép, van „kommunikáció”, de nincs igazság, van „gazdasági hatékonyság”, de nincs emberi autenticitás. Mert a „hatás” mérhető, a szép nem mérhető, nem objektív. A „gazdasági hatékonyság” számokban megadható, az emberi autenticitás nem. Előbbiek regisztrálható „tények”, utóbbiak merőben „szubjektív érzések”. A „tények” kötelezőnek, a „szubjektív érzések” csak az azokat érző, megélt egyén belső állapotai, hangulatai; senkit nem köteleznek semmire, még azt sem, akiben hullámszanak. A központi idegrendszer agyhullámai regisztrálható, műszerrel kimutatható „tények” — a gondolat „semmi”...

Ludwig Wittgenstein javaslata: „Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell” (*Tractatus* 7). Ez többféleképpen érthető. Radikálisan úgy is, hogy szót se ejtsünk mindazon dolgokról, amelyekről nem tudunk világosan beszélni, feledkezzünk meg róluk, töröljük ki a nyelvünkéből. De az is lehet, hogy Wittgenstein nem a lét felől érkező ingerek, stimulusok, hatások sodortatásától, hanem az üres beszéd hordalékától akar megkímélni bennünket, így törve meg a dolgok beszédét elnémító ostoba fecsegés átkát. Ennek megfelelően szavai misztikusan úgy is értelmezhetőek, hogy amiről nem tudunk világosan beszélni, azt — magunk elcsendesedve, elnémulva — hagyjuk beszélni a saját szavaival, saját létének logoszával, amely talán nem ültethető át az emberi nyelv egyébként még oly képlekeny logoszába sem, de figyelmes csönddel mégiscsak észlelhető valamiként, mert megmutatkozik. „Kétségtelenül létezik a kimondhatatlan. Ez megmutatkozik, ez a misztikum” (*Tractatus* 6.522).

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

Timothy Radcliffe

Vesd bele magad!

Élet a keresztség és bérálás kegyelmében

TIMOTHY RADCLIFFE:

Vesd bele magad!

Élet a keresztség és bérálás kegyelmében

A neves angol domonkos könyve feltárja olvasói előtt a keresztségben kibontakozó csodálatos világot, az Isten életében való részesedés végtelen gazdagságát. Reálisan és kritikusan tekintti át az átlagos keresztény élet szürkeségét és töredékességét, rámutat viszont arra a lehetőségre, amit a keresztség és a bérálás szentsége nyit meg előttünk. Humoros stílusával, ugyanakkor mélyen elgondolkodtató meglátásaival meghívja az olvasót: legyen bátorsága arra, hogy „vesse bele magát” az igazi keresztény élet kalandjába, élje át minél teljesebben a keresztség és a bérálás kegyelmét.

Ára: 2.900 Ft